

УДК 371.13:504(008)

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Микитенко Наталія Олександрівна,
м.Львів

У статті обґрунтовано концептуальні положення формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничих спеціальностей. Здійснено аналіз основних теорій та учень, на які опирається концепція, зокрема – теорій освіти та навчання, психологічних теорій навчання і розвитку особистості, психолінгвістичних теорій навчання мов, соціолінгвістичних учень про вживання мов, філософських теорій.

Ключові слова: концепція формування іншомовної професійної компетентності, майбутні фахівці природничого профілю, теорія, учення.

Соціально-економічні зміни в державі, інтеграція у європейський освітній та науковий простір, переоцінка цінностей супроводжуються значним зростанням інтересу до вивчення іноземних мов. Високий рівень сформованості іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничого профілю забезпечить можливість реалізації наукового потенціалу молодих талановитих фахівців як в Україні, так і за її межами.

Мета статті – обґрунтувати концепцію формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природ-

ничого профілю на основі визначення системотвірних методологічних та теоретичних основ поняття «концепція формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничого профілю».

Концепція формування іншомовної професійної компетентності (далі – ІПК) майбутніх фахівців природничих спеціальностей синтезує велику кількість існуючих теорій та підходів. На основі праць учених Є. Пассова, М.Степко, Б.Клименко, Л.Товажнянського, С.Цоколова, L.L'Abate, M.Cusinato, E.Maino, W.Colesso, C.Scilletta, M.A.K.Halliday, A.McIntosh, M.Stevens, R.Abbuhl, A.Mackey, S.Krashen, H.Stern та ін., а також моделі навчання мови, розробленої B.Spolsky [20], виявлено, що засадничими основами концепції формування ІПК студентів природничих спеціальностей є: 1) теорії освіти і навчання, методологічні і дидактичні принципи та підходи; 2) психологічні теорії навчання і розвитку особистості; 3) психолінгвістичні теорії навчання мов; 4) соціолінгвістичні учення про вживання мов; 5) лінгвістичні теорії та підходи; 6) філософські теорії розвитку, взаємозв'язку і взаємозалежності явищ об'єктивної дійсності. Схема на рис. 1 представляє засадничі основи концепції формування ІПК майбутніх фахівців природничих спеціальностей:

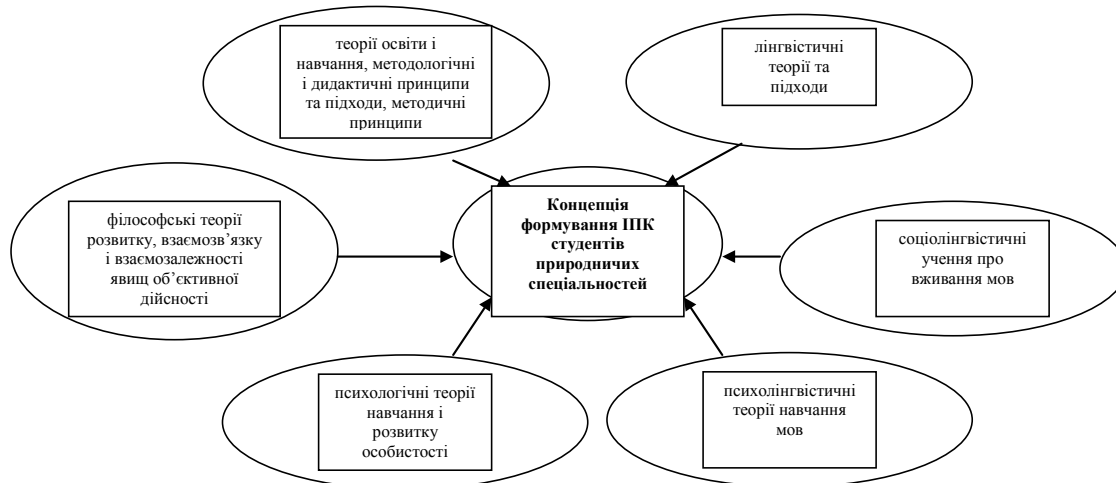

Рис. 1. Засадничі основи концепції формування іншомовної професійної компетентності студентів природничих спеціальностей

Концепція формування ІПК майбутніх фахівців природничого профілю опирається на основні положення концепції іншомовної освіти Є.І.Пассова, концепцію освіти впродовж життя, дидактичну гуманістичну концепцію К.Роджерса, гуманістичну концепцію особистості А.Маслоу, концепцію ролі навчання у розвитку особистості Л.С. Виготського, концепцію діалогу культур М.М.Бахтіна, радикально конструктивістську концепцію Ернст фон Глазерсфельда, когнітивізм, біхевіоризм, концепцію навчання, сконцентрованого на студентові та ін.

Однією з умов, що сприяють розумінню цілей освіти є відображення основ наукової методології в системі вузівської освіти [1, с.3]. Методологізація освіти передбачає:

- унаочнення того, як здобуваються наукові знання, які методи при цьому використовуються, яким чином вони пов'язані і як приводять до конкретного результату, представленого у змісті вузівської освіти;
- формування у студентів умінь самостійно здобувати невідомі знання, які базуються на розумінні внутрішніх (змістових)

і процесуальних) особливостей процесу наукового пізнання [1, с.3-4].

Методологічні і дидактичні принципи формування ІПК майбутніх фахівців природничого профілю включають: принцип системності, систематичності, наскрізності, поетапності, послідовності, детермінізму, відповідності, доповнюваності, доступності, індивідуалізації навчання, активності, фахової спрямованості, фундаменталізації навчання, міждисциплінарності, наочності, автономізації навчальної діяльності студента, інтеграції теорії з практикою, розвитку логічного, дивергентного, асоціативного мислення студентів. Релевантні для проблеми дослідження методичні принципи охоплюють: принцип комунікативної спрямованості, ситуативності, усвідомленого навчання, формування асоціацій, комплексного розвитку умінь і навичок усіх видів мовленнєвої діяльності студентів. Система підходів до формування ІПК майбутніх фахівців природничого профілю охоплює групу методологічних підходів: компетентнісний, технологічний, системний, синергетичний, диференційний, рівневий, функціональний, гуманістичний, особистісно-орієнтований, індивідуальний, діяльнісний, когнітивний; групу підходів до організації навчання: авторитарний, автономний, демократичний та інтерактивний; групу підходів до навчання іноземної мови, що включає мовно-централізовані, особистісно-централізовані та процесуально-централізовані підходи [6].

Необхідно пам'ятати, що процес навчання іноземної мови повинен бути неперервним та індивідуальним. Кожна особа у процесі навчання іноземної мови розвиває компетенції та компетентності індивідуально і володіє ними на певному рівні [4, с.17].

У цьому аспекті вважаємо доцільним реалізацію в навчальному процесі положень соціального конструктивізму. Згідно з цим ученням, висловлювання чи мовленнєві акти – це складові навчального процесу, взаємодії у системах „викладач-студенти”, „викладач-студент”, „студент-студенти”, „студент-студент”. Вони представляють різні аспекти особистостей викладача та студентів. Так, стосунки і проєкції „Я” в мовленні і мові конструюються, а не просто відображаються. Особистості та соціальні оточення – не апріорні величини, вони конструюються в процесі спілкування як дискурсивно, так і інтердискурсивно [10, с.15].

Термін «радикальний конструктивізм» був запропонований Е.Глазерсфельдом наприкінці 1970-х рр. Учення є концепцією конструювання реальності на рівні філософського узагальнення. Вона не представляє окремого виду конструктивізму, а його радикальну гілку, побудовану на засадах міждисциплінарного підходу. Радикальний конструктивізм базується на положенні, що суб'єкт навчання конструює знання, спираючись на власний досвід [11].

Змінюються вимоги до знань, умінь і навичок випускників ВНЗ, умови їх застосування, а відповідно – вимоги до рівня і змісту підготовки майбутніх фахівців, що знаходить своє відображення у відповідних навчальних програмах, зокрема – й з іноземної мови професійного спрямування [9]. Н.А.Сура констатує: «...якщо наукові роботи 60-80-х років ХХ століття присвячені в основному навчанню лексичного й граматичного аспектів мови спеціальності (І.Берман, З.Бурова, В.Бухбіндер) і навчанню читання літератури за фахом (роботи таких учених, як А.Вейзе, Т.Дридзе, З.Кличнікова, О.Кузьменко, Г.Рогова, С.Фоломкина), а також були орієнтовані на підготовку вузькопрофільного спеціаліста, який працює з друкованими джерелами інформації, то розширення міжнародних професійних контактів, зокрема безпосередніх (кінець 90-х ХХ століття – початок ХХІ століття), змістило акцент у викладанні іноземної мови у вищій школі на проблему навчання майбутніх фахівців усного професійно орієнтованого спілкування» [9]. В такий спосіб реалізується принцип комунікативної спрямованості у формуванні ІПК студентів.

Особистість як особливу цінність, приймаючи до уваги рівень її розвитку, створення сприятливих умов для життя, навчання, реалізації свого потенціалу розглядає гуманізм. Найбільш відомі його представники (Т.Мур, Дж.Колет, К.Роджерс,

А.Маслоу) визнавали, що людина здатна контролювати себе і світ, у якому вона живе. У своїй життєдіяльності вона керується як хорошими, так і поганими імпульсами. Позитивні дії, що ведуть до успіху, задоволеності та щастя, повинні мати своїм підґрунтям освіту [19]. Згідно з концепцією гуманізму, особа вільна робити зі своїм життям все, що забажає, але при цьому її дії не повинні завдавати шкоди оточуючим, суспільству, в якому вона живе. Суспільство ж повинне бути організованим в такий спосіб, щоб задовольняти потреби усіх своїх членів. У зарубіжній педагогічній літературі термін „гуманітаріанізм” (humanitarianism) вживається як синонімічний гуманізму. 2-ге видання „Нового міжнародного словника Вебстер” визначає термін „гуманітаріанізм” як повагу до інтересів особи та доброзичливість [21, с.1212]. „Новий колегіативний словник Вебстер” подає інформацію, що „гуманітаріанізм” є практичним застосуванням доктрини гуманізму [22]. У той же час, деякі науковці відстоюють позицію, що існує велика різниця у значенні цих двох термінів. Так, Е.Селізам зазначає, що доктрина гуманізму відображає вчення про подвійну природу особистості: хорошу і погану. Ці дві сторони знаходяться у постійному протистоянні. Прибічники гуманітаріанізму заперечують явище дуалізму особистості і відстоюють вчення про притаманність людській природі таких позитивних рис як доброта та розсудливість [14, с.544-548].

У світлі гуманістичного підходу до організації навчальної діяльності студентів, програма вивчення іноземної мови повинна відображати увагу до особистості студента, акцентувати на ролі іноземної мови як засобу спілкування у діалозі культур. Гуманістичний підхід до навчання підкреслює важливість кожного учасника навчального процесу. Курс вивчення іноземної мови повинен бути спрямований на розвиток у студентів поняття про загальнолюдські цінності, на формування у них вмінь спілкування на міжкультурному рівні. Таким чином, студент повинен володіти відповідними знаннями про систему мови, мати сформовані комунікативну, зокрема – прагматичну, соціокультурну та міжкультурну компетенції [2, с.18]. На думку А.А.Борисової, С.В.Шагаєвої та Л.А.Фьодорової, змістом навчання іноземної мови професійного спрямування повинен бути країнознавчий матеріал і матеріал, пов'язаний з майбутньою професійною діяльністю.

Термін «навчання, сконцентроване на студентові» широко вживається у зарубіжній літературі, присвяченій проблемі навчання і викладання [15]. Комплексна концептуальна парадигма навчання, сконцентрованого на студентові, зміщує акцент з процесу викладання на процес навчання, а відповідно – з особи викладача на особу студента, з діяльності викладача на діяльність студента. Основні пріоритети концепції навчання, сконцентрованого на студентові – активність студента, що базується на певному досвіді, формування у нього ряду компетенцій та компетентностей, а не накопичення теоретичних знань. Близькими до теорії навчання, сконцентрованого на студентові, є діяльнісний, особистісно орієнтований та індивідуальний підходи [18].

Науковці Е.Лакло та К.Муфф розглядають особистість в теорії комунікації як: 1) „розщеплений суб'єкт”, який ніколи не „буває самим собою”, а лише виконує певні соціальні ролі; 2) суб'єкт, який набуває ідентичності у процесі комунікації (у даному випадку ідентичність розглядається як ідентифікація особи з її суб'єктною позицією. Ідентичність завжди організована у відповідності з принципами теорії відносності: суб'єкт є „чимось” тому, що він протиставляється „чомусь”, чим він „не є”. В свою чергу, ідентичність, як і сама комунікація, є змінною); 3) суб'єкт, який має різні ідентичності у відповідності до тих дискурсів, частиною яких він виступає [10, с.75]. Колективну ідентичність чи групу Е.Лакло та К.Муфф розглядають у відповідності з тими ж принципами, що й індивідуальну ідентичність. На думку науковців, між ідентифікацією особи та ідентифікацією групи осіб мало відмінностей [10, с.76]. М.С.Каган зазначає, що особистість отримує свою структуру, виходячи з видів побудови людської діяльності: пізнавальної, перетворювальної, ціннісно-орієнтаційної, комунікативної, естетичної (художньої). Таким чином, її характеризують такі п'ять потенціалів: гносеологічний (визна-

чається знаннями особистості про навколишній світ: природний і соціальний, а також самопізнанням – тобто об'ємом і якістю інформації); аксіологічний (визначається системою ціннісних орієнтацій, набутих особистістю в процесі соціалізації); творчий (визначається вміннями і навичками, здатністю до дій); комунікативний (визначається мірою і формою здатності до спілкування); художній (визначається художніми потребами особистості і способами їх задоволення) [5, с.260; 1, с.41].

Ю.І.Дік, В.С.Леднев, Н.С.Пурішев пропонують поняття структури особистості, основними компонентами якої є досвід особистості (знання, вміння, творчість, ціннісні орієнтації); механізми психіки (сприйняття, мислення і мовлення, пам'ять, психомоторика, самоуправління); типологічні характеристики (характер, темперамент, задатки й здібності). Сприйняття, пам'ять, мислення, мовлення та інші механізми психіки розвиваються у процесі навчання у ВНЗ.

Згідно концепції, запропонованої В.А.Петровським, бути особистістю означає бути суб'єктом діяльності, спілкування, самопізнання, а особистість є сукупністю чотирьох відносин зі світом: відносин зі світом природи (втілюються у пізнавальній діяльності); відносин зі світом людей (втілюються у комунікативній діяльності); відносин зі світом артефактів (втілюються у духовно-практичній діяльності); відносин з самим собою (втілюються у рефлексивній діяльності) [8].

Як вважає М.В.Архангельська, на конкретному методичному рівні можна простежити і вплинути в процесі навчальної діяльності на розвиток, передусім, вказаних потенціалів особистості [1, с.42].

З метою оптимізації процесу формування ІПК майбутніх фахівців природничого профілю необхідно активізувати їх пізнавальну діяльність, тобто взаємопов'язати педагогічні і психологічні фактори та чинники, що впливають на процес активізації пізнавальної діяльності студентів. Ці фактори та чинники передбачають необхідність забезпечення реалізації триєдиної мети пізнавальної діяльності, що включає навчання, виховання і розвиток, педагогічно вірне використання принципів активізації пізнавальної діяльності, різноманітність методів, прийомів та засобів пізнавальної діяльності, їх спрямованість на розвиток активної пізнавальної діяльності, врахування індивідуальних особливостей студентів при організації їх пізнавальної діяльності, проведення різних форм контролю за пізнавальною ді-

яльністю студентів; комплексне використання різноманітних засобів навчання та ін. [7].

Когнітивний підхід до оволодіння навчальним матеріалом на думку J.Lawler і L.Selinker окреслює два типи когнітивних структур: механізми, що керують «автоматичною» мовною поведінкою, коли швидкість та спонтанність мовлення не дозволяють усвідомлено застосовувати лінгвістичні конструкції і механізми, що передбачають мовленнєву поведінку, спрямовану на вирішення проблеми [17, с.35]. Автоматичне мовлення характерне висловлюванням, що описують рутинні дії і виражають усталені мовленнєві моделі [16, с.84].

Британський науковець V. Cook заперечує можливість ототожнення процесу навчання іноземної мови з процесом оволодіння людиною рідною мовою. Когнітивні механізми, задіяні у процесі навчання студентом іноземної мови, значно відрізняються від когнітивних процесів вивчення рідної мови її монологічним носієм [13, с.185].

Процес навчання іноземних мов з позицій біхевіоризму будувався на припущенні про закономірності вироблення звичок у тварин, процеси вербальної поведінки людини і про те, що мовленнєва поведінка людини будується по системі взаємодії «стимул-реакція» [3, с.50].

Проблема автономії студента відіграє надзвичайно важливу роль у процесі навчання іноземній мові, кінцевою метою якого є формування ІПК, особливо – в умовах обмеженої кількості навчального часу, що відводиться навчальними планами для вивчення дисципліни «Іноземна мова»/ «Іноземна мова професійного спрямування». Найбільш актуальними аспектами проблеми автономізації навчання є чітке формулювання завдань самостійної навчальної діяльності студентів, розробка навчальних матеріалів для самостійного опрацювання, організація контролю результатів самостійної навчальної діяльності студентів, визначення здатності студента до самостійної роботи, відповідальності студента за розвиток своїх здібностей, його мотивація до навчання, формування у нього умінь самоцінування, здатності самостійно визначати напрям власної навчальної діяльності, планувати свій час.

Наставницька теорія обґрунтовує можливість навчання, керованого свідомістю того, хто навчається. На вільність висловлювання впливає рівень сформованості знань і умінь студента та здобуті у процесі активної комунікації знання і навички (рис. 2):

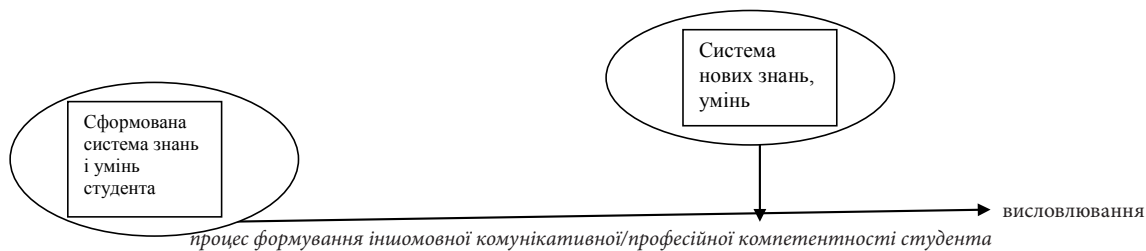

Рис. 2. Модель формування іношомовної комунікативної/професійної компетентності студента згідно наставницької теорії (за S. Krashen)

У процесі продукування висловлювання студент задіює «формальні» знання і механізми усвідомлення як продукт уже сформованої системи знань і умінь.

Умовами реалізації засад наставницької теорії на практиці є [16, с.3]:

1) обмежена кількість часу – у ході звичайної розмови її учасники не мають достатньо часу для обдумування і усвідомленого застосування правил граматики;

2) увага мовця повинна бути сконцентрована на формі і коректності висловлювання. Учасник комунікативного акту може мати час, але бути повністю сконцентрованим на змісті повідомлення і задіювати механізми усвідомленого вживання граматичних і мовних структур;

3) учасник комунікативного акту повинен мати сформовані знання і уміння вживання граматичних конструкцій і мовних моделей.

Особливе значення у концепції формування ІПК майбутніх фахівців природничих спеціальностей відводиться засадам концепції освіти впродовж життя, оскільки задля повноцінної

реалізації професійних функцій і ролей у межах світового наукового простору фахівці природничих, як і будь-яких інших спеціальностей, повинні постійно розвивати свою іношомовну професійну компетентність. Концепція освіти впродовж життя сфокусована на неперервному розвитку і формуванні теоретичних знань та практичних умінь і навичок особи як суб'єкта навчальної діяльності. Освіта впродовж життя, на думку J.Blewitt, повинна бути швидше сукупною й інтенсивною, ніж енциклопедичною, аналітичною й проблематичною, ніж інформаційною, кооперативною ніж авторитарною та індивідуалістичною, тобто – діалектичною за своїм характером [12].

Організація іношомовної професійної підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей з урахуванням обґрунтованих концептуальних положень, що синтезують проаналізовані теорії, вчення, принципи і підходи, забезпечить ефективність процесу формування ІПК майбутніх фахівців. Оптимізація процесу формування ІПК студентів природничих факультетів у ВНЗ України залежить від забезпечення педагогічних умов для комп-

лексного системного застосування базових положень концепції формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничих спеціальностей, зокрема – можливостей реалізації інноваційних педагогічних технологій та методик.

Література та джерела

1. Архангельская М. В. Методологический компонент в содержании естественно-математического образования в технических вузах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Мария Владимировна Архангельская. – М.: Москов. гос. ун-т технологий и упр., 2006. – 137 с.
2. Борисова А. А. Пути обучения иностранным языкам с профессиональной ориентацией / А. А. Борисова, С. В. Шагаева, Л. А. Федорова // Профессиональная направленность обучения иностранному языку и ее роль в подготовке инженерных кадров: сборник науч. тр. / под. ред. В. Д. Мусаевой. – Ташкент: Ташкент. политехн. ин-т, 1990. – 110 с.
3. Гальскова Н. Д. Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа: метод. пособие / Н. Д. Гальскова, З. Н. Никитенко. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 240 с. – (Методика).
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Каган М. С. Человеческая деятельность: (Опыт системного анализа) / М. С. Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
6. Микитенко Н.О. Методологічні основи формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничих спеціальностей / Н.О.Микитенко // Педагогічний альманах: Збірник наукових праць. – Херсон: РІПО, 2011. – Вип. 11. – С.123-134
7. Олексюк О. Є. Активізація пізнавальної діяльності студентів у процесі загальнопедагогічної підготовки: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / О. Є. Олексюк; Центр. ін-т після диплом. пед.ї освіти АПН України. – К., 2005. – 20 с.
8. Петровский В. А. Субъективность: новая парадигма в образовании / В. А. Петровский // Психологическая наука и образование. – 1966. – № 23. – С. 100-109
9. Сура Н. А. Навчання студентів університету професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. А. Сура; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2005. – 20 с.
10. Филлипс Л. Дискурс анализ: теория и метод: пер. с англ. / Л. Филлипс, М. Йоргенсен. – Х.: Гуманитар. центр, 2004. – 336 с.
11. Цоколов С.А. Философия радикального конструктивизма Эрнста фон Глазерсфельда / С. А. Цоколов // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2001. – №4. – С. 38-59.
12. Blewitt J. Deschooling Society? A Lifelong Learning Network for Sustainable Communities, Urban Regeneration and Environmental Technologies / J.Blewitt // Sustainability. – 2010. – № 2 (11). – P. 3465-3478.
13. Cook V. Going Beyond the Native Speaker in Language Teaching / V. Cook // TESOL Quarterly. – 1999. – Vol. 33, No. 2, Summer. – P. 185-209.
14. Encyclopedia of Social Sciences / E.Selizam. – ed. - New York: Macmillan. – Vol. 7. – 1944. – P.544-548.
15. Kember D. A reconceptualisation of the research into university academics conceptions of teaching / D.Kember // Learning and Instruction. – 1997. – № 7(3). – С. 255-275.
16. Krashen S. D. Second Language Acquisition and Second Language Learning / S. Krashen. – University of Southern California: Pergamon Press Inc., 1981. – 150 p.
17. Lawler J. «On paradoxes, rules, and research in second language learning» / J. Lawler, L. Selinker // Language Learning. – 1971. – № 21. – P. 27-43.
18. O' Neill G. Student-Centred Learning: What does it mean for students and lecturers? / Geraldine O'Neill, Tim McMahon: . – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: 18.09.10. – <http://www.aishe.org/readings/2005-1/oneill-mcmahon-Tues_19th_Oct_SCL.html#XGibbs1995>. – Загол. з екрана. – Мова англ.
19. Rowe W. Client-Centered Theory // Social work treatment: Interlocking theoretical approaches / Ed. F.Turner. – New York: The Free Press, 1986. – P.408-431
20. Spolsky B. Language management / B.Spolsky. – Cambridge University Press, 2009. – 320 p.
21. Webster's New International Dictionary. – 2nd ed.: Unabridged. - Springfield, Mass: Merriam Company, Publishers, 1956. – 3197 p.
22. Webster's New Collegiate Dictionary. – Springfield, Mass.: G.&C. Merriam Co., 1980. – 1532 p.+31 p.

Conceptual principles of ESP competence formation of students majoring in sciences have been grounded in the article. The analysis of fundamental theories and doctrines which form the basis of the conception, in particular educational theories, psychological theories of studying and personal development, psychological theories of language learning, sociolinguistic doctrines about language usage, philosophic theories, has been performed.

Key words: conception of ESP competence formation, students majoring in sciences, theory, doctrine.

В статье обоснованы концептуальные принципы формирования иноязычной профессиональной компетентности будущих специалистов природо-ведческих специальностей. Произведен анализ базисных теорий и учений, на которых основана концепция, в частности – теорий образования и обучения, психологических теорий обучения и развития личности, психолингвистических теорий обучения языкам, социолингвистических учений об употреблении языков, философских теорий.

Ключевые слова: концепция формирования иноязычной профессиональной компетентности, будущие специалисты природо-ведческого профиля, теория, учение.